

UDK 811.163.6'271

Ada Vidovič Muha

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

ada.vidovic-muha@guest.arnes.si

OBVESTILNOST MONOGRAFIJE *MOČ IN NEMOČ KNJIŽNEGA JEZIKA* – TEMELJNI SEGMENTI

Tematsko izbiro predstavitve nekaterih temeljnih segmentov monografije *Moč in nemoč knjižnega jezika* narekuje predvsem vedno znova aktualizirano vprašanje slovenščine kot jezika slovenske univerze in s tem posredno tudi znanosti na Slovenskem. Postavlja se pod vprašaj intelektualna funkcija knjižnega jezika, torej smisel njegovega obstoja. – Strnjen zgodovinski pregled razvoja (knjižne) slovenščine utemeljuje njeno življenjsko moč.

Ključne besede: jezikovna politika, globalni jezik, nacionalni jezik, knjižni jezik, multikulturalnost

The perpetually pressing question of Slovene as the language of the Slovene university and thus also indirectly of scholarship in Slovenia dictates the thematic selection of certain fundamental sections of the monograph. The literary language's intellectual function and thus the sense of its existence is interrogated. A concise historical survey of (literary) Slovene's development substantiates its dynamic power.

Keywords: language policy, global language, national language, literary language, multiculturalism

Aktualizacijo zlasti nekaterih tematskih področij monografije *Moč in nemoč knjižnega jezika*¹ upravičuje dejstvo, da se razmerje odločujočih institucij slovenske države do tistega dela njenega uradnega jezika, ki je predvsem zaradi svoje intelektualne moči imenovan knjižni, v skoraj treh desetletjih državnosti ni spremenil. Leto 2016 kot da ponavlja zgodbo iz leta 2006 in ta iz druge polovice 90-ih let prejšnjega stoletja. Univerza kot središčna eksplicitna intelektualna točka vsake nacionalne skupnosti je neposredno preverljiva izkaznica moči njenega izraza. Slovenska univerza v Ljubljani, ki bo naslednje leto praznovala 100-letnico, pa kot da si prizadeva postati univerza na Slovenskem tako, da z brisanjem jezika ubira krajšnjico proti globalno internacionalizirani filiali; humanistična načela, iz katerih je zrastle, so pač pobrisani zgodovinski prah. Upajmo, da trenutno nerealizirani predlog za tako rekoč dokončno spremembo zakona o univerzitetnem jeziku ne čaka v zasedi na slavnostni sprejem ob 100-letnici slovenske univerze.

¹ Monografija A. Vidovič Muha, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2013, 497 str. – Predstavitev A. Žele v *Teoriji in praksi*, jul.–avg. 2014, št. 4, str. 684–85.

1 Monografija vsebuje nabor petih tematsko zaokroženih razprav in člankov predvsem iz druge polovice 90-ih let 20. in prvega desetletja 21. stoletja. Zlasti z vidika tudi sočasne aktualnosti se velja ustaviti ob treh, štirih temah: družbeni položaj knjižnega jezika z naborom in interpretacijo relevantnih pojmov s tega področja, jezikovna politika in pojmovanje knjižnojezikovne norme v slovanskih jezikih s poudarkom na 20. stoletju, zgodovinski pregled z utemeljitvijo oblikovanja pojma (slovenski) knjižni jezik, pa tudi predstavitev nekaterih osebnosti slovenskega jezikoslovnega in sploh kulturnega prostora predvsem prve polovice oz. srede 20. stoletja.

1.1 Predstavitev referenčnih polj nekaterih temeljnih sociolingvističnih pojmov, vezanih na izraz jezik, ki so uporabljeni v monografiji, omogoča prepoznavanje zanimive usmerjenosti družbenih procesov na širšem evropskem in ožjem nacionalnem prostoru. V novoreku združene Evrope je opazna delno različna distribucija posameznih pojmov glede na pojmovnik v »klasičnih nacionalnih« državah.

1.2 V (evropskih) državah, tudi kandidatkah za članstvo v EU,² se pojavlja izrazje kot *svetovni jezik*, *nacionalni jezik/jezik naroda*; *državni jezik*; prekrivno izrazje, lahko z deloma različnim referenčnim svetom, je npr. *materni jezik*, *prvi/drugi jezik*, tudi *uradni jezik*. Besedilno okolje omenjenega izrazja je pogosto vezano na razpravljanje o EU – po eni strani z elementom napovedovanja, predvidevanja, sklepanja, po drugi pa s stališča trenutno še aktualnega (nacionalnega) referenčnega sveta, ki pa se umika oz. izgublja svojo izvorno opredelitev – je skratka defenziven. – Zanimivo je, da se pojem *nacionalni jezik*, v primeru nacionalne države tudi njena pomembna razpoznavna ali vsaj simbolna prvina, v novoreku združene Evrope sicer pojavlja, vendar v drugačnem besedilnem oz. pojmovnem svetu – z razvidnim protekcionizmom ob *regionalnem*, *manjšinskem*, *etničnem jeziku*. Z vidika deklarirane demokratičnosti (jezikovne) politike je razumljivo, da se ne formalizira pojem *globalnega jezika*, ki tudi sicer presega okvire Evropske unije; nekako nadomešča ga funkcijsko pragmatični pojem *delovni jezik*. Referenčni svet globalnega jezika je izrazno poistoveten s *svetovnim jezikom*, ki pa ga za razliko od globalnega opredeljuje predvsem ozemeljska razširjenost in primerjalno večje število prebivalcev. – Načeloma lahko rečemo, da je v pregledanih tekstih EU, ki obravnavajo položaj jezikov, na poimenovalni ravni opazna težnja tudi po formalni (izrazni) prepoznavnosti demokratične naravnosti jezikovne politike evropskega povezovalnega procesa ob hkratnem izogibanju opredelitve posameznih pojmov.

Ustaviti se velja ob *globalnem jeziku*, enem izmed temeljnih pojmov aktualnega časa, saj prepoznavno določa postmoderno informacijsko družbo; primarno je izražen z različnimi variantami angleščine po svetu. Na ravni semiotičnega prostora ga definira *globalizem*. V zvezi s semiotiko globalnega jezika se odpirata dve temeljni vprašanji – razsežnost virtualnega prostora, ki ga zavzema, in njegov jezikovni izraz. – Je ta prostor že presegel komunikacijsko vlogo jezika in prevzel/začenja prevzemati identifikacijo, vendar katerega segmenta družbe? Zdi se, da prihaja do drugačnega, t. i. vertikalnega družbenega skupinjenja, kjer klasični (jezikovni) prostor izgublja svojo temeljno razsežnost. Pojem funkcije jezika postaja tudi globalni pojem oz. odprto

² Gre za razmišljanje tik pred vstopom Slovenije v EU.

vprašanje tudi globalnega jezika. Gre za zahteven problem, celovit(ejši) odgovor je interdisciplinarni. – V zvezi z (jezikovnim) izrazom semiotičnega prostora globalnega jezika bi bilo vsaj v tem trenutku mogoče govoriti o primarnosti, kot rečeno, vezani na različne variante svetovne angleščine, in sekundarnosti, vezani na jezike, ki prihajajo v globalnointeresni stik s tovrstno angleščino. Kaj se danes dogaja v jezikih, kot je npr. slovenščina, z zgodovinsko izpričano sposobnostjo različnih stopenj vgrajevanja pridobljenih svetov v lastno izkušnjo, se pravi v lastni jezik? Seveda globalizmi niso npr. internacionalizmi v klasičnem smislu – z globalizmi nimamo (zgodovinskih) izkušenj, te izkušnje živimo, saj so vsakodneвне, sprotne. Vsaj kar se tiče slovenščine, reakcija nanje ni bila še nikoli tako popolnoma odvisna od nas samih. Ali pa si morda vendarle preveč domišljamo?

Obravnavano izrazje je lahko motivirano z naslednjimi prviniami: (a) prostor, ozemlje, ki ga zavzemajo govorniki, je nujna (nikakor pa ne edina) sestavina, npr. *narodni, nacionalni, državni jezik*, tudi *regionalni, lokalni jezik*; (b) okoliščine komunikacije, npr. *materni jezik, jezik etnije in globalni jezik*; samo prva dva imata lahko tudi svoj izvorni geografski prostor; globalni jezik se lahko pojavlja znotraj kateregakoli (tudi) geografsko določenega jezika, zaradi funkcijske razvitosti pa predvsem znotraj državnega oz. nacionalnega jezika; v tem trenutku zaseda predvsem javne govorne položaje knjižnega (nacionalnega) jezika in s tem seveda krči prostor njegovega delovanja; prav gotovo pa sega globalni jezik tudi v različne sloje (neknjižne) družbene govornice, sociolektov,³ in jih prepoznavno določa; (c) vloga jezika; gre zlasti za pojma *uradni jezik in delovni jezik*; slednji je pogojen s pojmom *globalni jezik* – načeloma gre za njegovo živo, tvorno različico.

Lahko povzamemo: Jezikovno situacijo v evropskih državah v večji ali manjši meri zaznamuje sindrom globalnega jezika – angleščine, kot sindrom razumljen seveda predvsem s površinskim, vendar lahko tudi že kulturnim univerzalizmom. – Aktivna jezikovna politika gradi svoje delovanje na dveh ključnih sposobnostih nacionalnega jezika: (a) sprejemati in ustrezno prilagajati referenčni svet globalnega jezika, dejansko je to poustvarjalni proces na primer na določenih segmentih znanosti; gre za aktualiziranje in s tem vzdrževanje celovite jezikovne kompetence rojenih govorcev nacionalnega jezika; (b) vzdrževati avtentično ustvarjalnost subjekta – konkretnega in abstraktnega, se pravi posameznega in nacionalnega; gre za prizadevanje po ustvarjalnem mestu referenčnega sveta subjekta v univerzalnem svetu kulture pa tudi znanosti. – Brez interesne sinergije civilne družbe (kulturne, znanstvene inštitucije) in državnih inštitucij uspeh ni mogoč, zato je nujno vgraditi jezikovno vprašanje v koncept nacionalnih oz. državnih prioritet.

2 Tri prvine novodobnega družbenega dogajanja vplivajo na položaj *slovenske javne besede*; vse tri je mogoče neposredno ali posredno prepoznavati v večkrat konfliktnem razmerju med naravnostjo družbe in uradno sprejeto aktualno jezikovno politiko. Gre predvsem za že omenjeno vprašanje *globalizacije* in z njo povezanega vpliva

³ Gre za živo, tudi slengovsko prepleteno govornico; nanjo je opozoril, jo tudi do določene mere tipologiziral A. E. Skubic (2005).

globalnega jezika, dalje za *individualizacijo* postmoderne družbe, kjer se vedno bolj aktualizira razmerje med knjižnim in (neknjižnim) pogovornim, predvsem pokrajinsko zaznamovanim sociolektom, ter nenazadnje tudi za *moč stroke*, moč njenega družbenega vpliva, kar je do določene mere odsev njene realne notranje moči. Vse tri prvine so med seboj prepletene, dinamične in seveda kot take v različnih trenutkih z različno prepoznavno močjo vplivanja tudi navzven.

2.1 Iz obsežnega in kompleksnega področja jezikovne politike, katere temeljni namen je uravnavanje družbenega položaja knjižnega jezika, je bila za obravnavo izločena problematika jezikovnih zakonov. Ne glede na različnost položaja jezika v državah, v katerih je ta problematika aktualna (Francija, Poljska, Slovaška, Slovenija), lahko povzamemo, da dejansko jezikovno vedenje v javnih govornih položajih po presoji, s katero se organi državne oblasti lahko poistovetijo, ne ustreza ali ne ustreza dovolj državnoidentifikacijski vlogi jezika; zato zakonodajna veja oblasti, načeloma parlament, jezikovno vedenje zakonsko predpiše. Lahko rečemo, da je jezikovni zakon, ki se nanaša na državni jezik v postmoderni informacijski družbi, izraz *krize jezikovne identitete kot temelja ali vsaj temeljne prvine identitete nacionalne države*. Načeloma gre za vpliv tujega, lahko globalnega jezika, tudi jezika ali jezikov sosednjih držav, jezikov z dominantno zgodovinsko izkušnjo ipd., ki je po presoji v zadnji stopnji zakonodajnega telesa države tako izrazit, da ga je potrebno preprečiti ali vsaj omejiti z zakonom. Dejansko je to posredno priznanje poraza tistih instrumentov jezikovne politike, ki jih dopušča narava jezika kot samo človeku lastnega načina socializacije.

2.2 Vprašanje norme knjižnega jezika in spreminjanja njenih meril v slovanskem svetu lahko interpretiramo tudi kot reakcijo na družbene in politične dogodke, ki so bistveno spremenili slovanski svet, posegli so v njegov vrednostni sistem. V tem okviru je prišlo do redefinicije normativnih meril knjižnega jezika. Avtentičnost jezikovne realnosti in zahtevana ideološka korektnosti kodificiranega knjižnega jezika je ustvarila politično nepresegljivo konfliktno razmerje. Z ideološko zapolnitvijo referenčnega sveta zlasti najvplivnejšega dela knjižnega jezika je ta jezik samodejno prenehal biti celovit semiotični izraz svojega prostora. Knjižni jezik in njegova kodificirana norma je postal za mnoge vir socialne semiotične frustracije; s tem je prenehal opravljati svojo temeljno vlogo – biti način samopredstavitve in s tem samopotrditve človeka posameznika. Prišlo je do ločitve jezika realnosti z njemu lastno zelo vplivno, čeprav nikoli kodificirano normo, od jezika ideologije na oblasti – t. i. ideološkega jezika, na leksikalni ravni določenega s t. i. ideologemi, v ruskem jezikoslovju imenovanega »novojazyk oz. novojaz« z normo, ki je dosledno kodificirana.

Zanimiva reakcija na to konfliktno jezikovno stanje je bila v 60-ih letih prejšnjega stoletja na Češkem: semantično izpraznjen knjižni jezik zlasti publicistike je bil kompenziran z izjemnim literarnim ustvarjanjem v jezikovnem substandardu t. i. obecné češtiny (Hrabal, Škvorecký, Kohout idr.). – Globinsko nasprotje med ideološkim jezikom, »novojazom«, in vsaj do določene mere »prostorečjem« (v ruščini), »obecnó« češčino, neknjižno poljščino idr., ki je v veliki meri javno artikulirano v času demokratizacije družbe, je torej v bistvu konflikt med formalno kodificirano normo

semiotično izpraznjenega (virtualnega) jezika predvsem javnih medijev in nekodificirano normo individualiziranega jezika realnosti. – Znotrajjezikovna »diglosija« torej ni mogla ostati brez spontanega medsebojnega vplivanja: spremenjena jezikovna situacija po letu 1990 v omenjenih slovanskih državah je določena tudi z aktualiziranjem kriterija normativnega znotraj knjižnega jezika, se pravi z upoštevanjem jezikovnega substandarda. Tako se je aktualizirala težnja po izvirem pojmovanju norme knjižnega jezika oziroma po aktualizaciji koncepta »prožne stabilnosti«, iz katerega izhaja, saj ta po definiciji zavezuje upoštevanje jezikovne realnosti oz. družbenih in individualnih komunikacijskih potreb.

2.3 Dve temeljni prvini določata slovenski jezik skozi vso njegovo zgodovino – nedržavnost prek nacionalne (neudejanjene) državnosti do lastne države 1991, in vsaj za evropske pojme razmeroma majhno število govorcev. V danih okoliščinah je razumljivo, da je na oblikovanje norme slovenskega knjižnega jezika skozi vso njegovo zgodovino imela viden vpliv jezikovna politika, za katero pa velja, kot pravi Vodušek, da je bila zaradi neizdelanosti lastnih meril v veliki meri odvisna od dnevne politike. – Vendar je nujno izpostaviti dejstvo, da je bila celovita naravnost razvoja knjižnega jezika pozitivna do te mere, da je bila in ostala konstitutivna prvina nacionalne identitete, ki jo je bila sposobna formalizirati tudi v institucijo države.

V vsej zgodovini razvoja slovenskega knjižnega jezika in njegove norme so bila posebej pomembna tri obdobja: protestantizem (16. stol.) – čas prehoda slovenskega kulturnega jezika v moderno pojmovani knjižni jezik s temeljno (narodno)koherentno vlogo, 19. stoletje – čas tik pred dokončno ustalitvijo njegove moderne podobe, in čas od začetka 30-ih let prejšnjega stoletja, ko se z evropskim jezikoslovnim strukturalizmom tudi na Slovenskem pojavlja „prevrednotenje nazora o jeziku“ (Vodušek 1932/33), s sprejetjem zasnove Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) v zgodnjih 60-ih letih prejšnjega stoletja tudi s posplošitvijo razumevanja jezika kot funkcijsko kompleksnega nabora jezikovnosistemskih stilov – jezikovnih zvrsti.

2.3.1 Predknjižna slovenščina v javni besedi Brižinskih spomenikov se je predstavila na skladenjski, besedni (besednomorfemski) tudi retorični ravni kot izrazno suveren jezik, ki upravičuje poimenovanje *kulturna slovenščina*.

Besedila 16. stol. izkazujejo prvine, ki, zelo posplošeno rečeno, ves čas sooblikujejo slovensko knjižnojezikovno normo: poudarjena pragmatičnost, lastna zlasti Trubarju, bolj ali manj konstruktivni purizem, v svojih začetkih do neke mere zaznamovan s Kreljem, in uravnoteženost razmerja med obvestilnostjo, določeno z namenom tvorca besedila, in jezikovnim izrazom; v tem smislu lahko razumemo uspešnost Dalmatinovega prevoda Biblije (1584).

V zvezi s 16. stoletjem velja poudariti še nekaj temeljnih značilnosti, ki upravičujejo umestitev začetka knjižnega jezika v ta čas in na katera velja misliti tudi danes. – Slovenska literarna zgodovina (Paternu 1986) je že izpostavila pomembno dejstvo: posledica protestantske doktrine o nujnosti neposredne dostopnosti Biblije vsakomur

je bila intelektualizacija živega, govornega jezika. S tem je bila osmišljena obvestilna vloga knjižnega jezika, hkrati pa tudi preprečena »diglosija« med ljudskim, vsakdanjim jezikom in jezikom cerkve, ki bi imela daljnosežne negativne posledice za konstituiranje modernega (knjižnega) jezika. – Pojem knjižne slovenščine se je pojavil s temeljnim kakovostnim premikom jezikovne funkcije iz osebno-, bolje interesnoidentifikacijske, značilne za kulturno slovenščino predknjižnega obdobja, v občo, se pravi družbenoidentifikacijsko in s tem družbenokonstitutivno. Slovenščina kot materni jezik je postala nosilec avtentičnega razumevanja temeljnega ideološkega konflikta tedanjega evropskega časa, katerega vir je bil v pomembnem humanistično-teološkem načelu, naj bo jezik kot učlovečenje človeka neposredna vez med posameznikom in Bogom. Bistvo humanizma, ki je zaznamovalo protestantsko ideologijo tedanjega časa, izhaja iz jezika v vlogi prepoznavne identifikacije človeka kot mislečega bitja brez vrednostne hierarhije njegovega (jezikovnega) izraza, saj bi ta v bistvu pomenila vrednostno hierarhijo človeka samega.

Prehod slovenskega jezika iz kulturnega v knjižni v 16. stoletju je mogoče utemeljiti neposredno predvsem s pojavom zavestnega jezikovnega funkcionalizma v teološkem in pragmatičnem smislu, posredno pa z zavestjo ontološke vrednosti jezika in iz tega izvirajočega temeljnega spoznanja o neupravičenosti vrednostne hierarhizacije jezikov. – Analiza Uvoda v Bohoričevo slovnico izloča tako funkcionalistični kot ontološki vidik razumevanja jezika, Dalmatinov prevod Biblije pa udejanja jezikovno kompetenčnost tedanjega časa na takšni ravni, da lahko govorimo o 16. stoletju kot narodotvornem času slovenstva.

Lahko povzamemo: Čas zgodnjega novega veka, se pravi s humanizmom zaznamovanega protestantizma na Slovenskem, je bil čas vstopa Slovencev v evropski kulturni prostor kot narodne skupnosti, prepoznavne prek knjižnega, se pravi intelektualiziranega jezika.

2.3.2 Slovensko jezikoslovje 19. stoletja posebej zaznamujeta polemični jezikovni razmerji, do neke mere aktualni pri nas vse do danes oz. vsaj do konca 60-ih let 20. stoletja: medjezikovno, zaznamovano s pojmom *domače : tuje*, tudi na miselnopodstavni ravni (vpliv humboldtivizma), in znotrajjezikovno, zaznamovano s pojmom *knjižni : ljudski jezik*. Purizem kot eksponent medjezikovnih vplivov je v posebnih družbenih in političnih okoliščinah (jezikovno)razvojno lahko konstruktiven, dokler je sprotno ustvarjal. Razmerje med knjižnim in ljudskim jezikom pa je zapleteno z nejasnostjo pojma ljudski jezik. Doslejšnje izkušnje nam ponujajo dve razlagi: naivna, lahko tudi namerno zavajajoča izhaja v svojih skrajnostih iz vrednotenja socialne vezanosti nosilcev ljudskega jezika na (jezikovno)pozitivno ruralnost. Zlasti pri Levstiku, kasneje pri Vodušku idr. je pojem ljudskega jezika vezan na njegovo naravno vlogo kot izraza naravne države govorca.

2.3.3 Temeljnega pomena za razvoj slovenskega knjižnega jezika je ustanovitev slovenske univerze 1919. leta. S tem aktom je bila tudi formalno odprta možnost dinamičnega razvoja intelektualne funkcije, ki knjižni jezik prepoznavno določa tako

na ravni strokovnih in znanstvenih besedil, se pravi predvsem ustrezne terminologije, kot tudi slogovno, saj gre za orientacijsko jedro npr. umetnostnih, publicističnih ipd. besedil; razgibana jezikovnosistemska stilistika tudi govorjene besede je zaživale v univerzitetnih predavalnicah. Realnost je ovrgla trditve, ki jih je izrekal Dunaj proti koncu 19. stoletja, ko se je začela krepiti ideja o slovenski univerzi, o premajhnem številu študentov, nezaiterisiranih učiteljih, predvsem pa za univerzo in s tem za znanost sploh ne dovolj razvitem jeziku.

2.3.3.1 Za razumevanje vpetosti slovenskega jezikoslovja v evropski in vsaj posredno tudi svetovni jezikoslovni prostor je nujno poznati tudi alternativno jezikoslovno sceno zlasti prve polovice 20. stoletja. Namreč možnost umestitve slovenističnega jezikoslovja z osrednjo tematiko knjižnega jezika v širši evropski kontekst priča tudi o stopnji raziskanosti te jezikovne zvrsti in s tem o stopnji njegove kultiviranosti in izrazne moči. – Ko razmišljamo o vpetosti slovenskega jezikoslovja v širši evropski okvir, ne smemo mimo A. Breznika, ki je z idejo t. i. členitve besedila po aktualnosti v svoji razpravi *Besedni red v govoru* iz 1908. leta, kot se je skoraj 20 let kasneje izkazalo, prehitel enega izmed temeljnih konceptov W. Mathesiusa, soustanovitelja Praškega lingvističnega krožka (PLK).

Sicer pa je po ustanovitvi slovenske univerze, zlasti v 30-ih letih, dogajanje na Slovenskem v zvezi s knjižnim jezikom⁴ zaznamovano z močnim samoohranitvenim jezikovnopolitičnim delovanjem, pogojenim z unitarističnimi težnjami države, npr. na področju šolstva, znanstvene terminologije oz. znanstvenega jezika sploh.

Problemsko različna koncepta pojmovanja knjižnojezikovne norme sta bila značilna za ta čas. – Prevladujoča, imenujmo jo tradicionalistična smer, razume normo knjižnega jezika kot bolj ali manj monolitno pojavnost, vezano na kriterij idealiziranega literarnega ustvarjalca, t. i. „dobrega avtorja“. Neodmevno alternativno smer pa je zaznamoval zlasti z B. Vodušek s svojo v tistem trenutku sicer neodmevno razpravo s povednim naslovom »Za preureditev nazora o jeziku«. Jezik je skušal opredeliti s strukturalnega, ontološkega in sociološkega vidika. Z obvestilno funkcijo znanstvenega jezika, ki jo je med drugim konkretiziral z njegovo imensko (samostalniško) specifikom, je v slovenskem prostoru prvi eksplicitno ločil znanstveni jezik od umetnostnega. Lahko rečemo, da je vzpostavil temelj slovenske jezikovnosistemske stilistike, katere funkcijska komplementarnost znanstvenega in umetnostnega besedila predstavlja jedro intelektualne in s tem tudi družbene koherentnosti knjižnega jezika.

Za jezikoslovno dinamiko v zvezi s knjižnim jezikom je 1939. leta poskrbel ime-nitni jezikoslovec A. V. Isačenko z monografijo *Narečje vasi Sele na Rožu*, ki je v tistem času ostala prav tako neodmevna. Ne da bi se spuščali v kritično interpretacijo konkretnih Isačenkovih razčlenitev, naj izpostavimo vsaj nekaj stališč, ki so bila zunaj tedaj uveljavljene slovenske jezikoslovne metodologije. Tako je Isačenko pri definiranju

⁴ V slavističnem okviru so osebnosti med jezikoslovci Fran Ramovš, Rajko Nahtigal, France Kidrič, Ivan Prijatelj utemeljile slovenistiko predvsem na zgodovinskoprimerjalni in zgodovinskorazvojni ravni kot referenčno humanistično jedro.

slovenskih koroških narečij uporabil de Saussurjevo nasprotje med sistemom in govorom ter praško jezikovnosistemske stilistiko, ko je definiral funkcijsko razmerje med knjižnim jezikom in narečji. Natančno je ločeval tudi zgodovinskorazvojno (dinamično) metodo od sočasne (statične) sistemske, lahko seveda tudi z zgodovinsko tematiko; sistemsko raziskovalno metodo, ki pogojuje sočasnost (sinhronijo), je strogo ločeval od raznočasne (diahrone) zunajsistemske. Poenostavljeno razumevanje sinhronije in diahronije samo v smislu sodobnosti in zgodovinskosti, ki ga je zaslediti v jezikoslovju, izključuje ali zanemarja metodološko različnost, iz katere pojma izhajata.

R. F. Mikuš, dovolj odmevni evropski funkcionalistični strukturalist, je sprejel in razvijal spoznanje predvsem ženevskih strukturalistov, da je sintagma strukturno-semiološka enota jezika glede na njegov izvor, razvoj in delovanje; gre torej za pojmovanje sintagme kot univerzalnega jezikovnega bistva. – V sklop Mikuševih vidnih polemičnih ocen strukturalističnih pa tudi drugih jezikoslovcev sodi negativna kritika sintagmatske teorije jezikoslovca A. Belića, ki jo je 1952. I. izdala SAZU. Delo je usodno vplivalo na nadaljnjo Mikuševo življenjsko pot.

Prvine ženevskega, zlasti pa praškega strukturalizma s svojim pojmovno-terminološkim aparatom kot tvorno sestavino knjižnega jezika so bile prek omenjenih avtorjev navzoče v slovenskem prostoru že ob koncu tridesetih let⁵ oz. z upoštevanjem tudi Mikuševih del tako rekoč kontinuirano v 50-a prejšnjega stoletja.

2.3.3.2 Čas, ko se je v burnih polemikah »preurejal nazor o jeziku«, zastavljen z Voduškom že v 30-ih letih, je bila prva polovica 60-ih let prejšnjega stoletja. Kot je navada v slovenskem prostoru, ga je polemika o razumevanju jezika razdelila v dve tako rekoč nepomirljivi ideološko obremenjeni interpretaciji. Nastop Edvarda Kocbeka z jezikovnofilozofsko razpravo *Misli o jeziku* (1963) spominja na Boža Voduška pred 30-imi leti; vendar pa je zlasti Kocbek posegel v slovenski jezikoslovni in prek njega tudi humanistični koncept v trenutku, ko je bilo potrebno predvsem glede na aktualne družbene in politične dogodke povezati interpretacije jezika, razdrobljene po različnih jezikoslovnih šolah in ideoloških prepričanjih ter s tem povrniti jeziku njegovo temeljno (ontološko) razsežnost. Iz lastne ustvarjalne izkušnja sta tako Vodušek kot Kocbek vedela, da je jezik »način človekovega bivanja« (Kocbek 1963), zato je seveda tudi resnični izraz njegove svobode. To temeljno spoznanje jima je skupno in je vgrajeno v njuno razmišljanje o jeziku. Čeprav je med nastankom Voduškega razpravljanja s težnjo po »preureditvi nazora o jeziku« in Kocbekovo posredno kritiko dehumanizacije jezika minilo natanko trideset let, se zdi, da vsaj delna motivacija obeh besedil izhaja po eni strani iz konkretnih dogajanj v slovenskem jezikoslovju, še posebej pri Kocbeku pa tudi iz družbenih in političnih okoliščin tedanjega časa, po drugi pa iz širšega evropskega duhovnega ozračja.

⁵ M. Kalin Golob je opozorila na pomemben delež B. Borka za slovensko jezikoslovje obravnavanih 30-ih let; v slovenskem prostoru je poročal o temah, ki jih je v tem času obravnavalo češko jezikoslovje, kjer je imel svoj domicil PLK.

Vendar pa je v 60-ih letih v slovenskem jezikoslovju s sprejetim konceptom SSKJ dobila domovinsko pravico funkcionalistična teorija jezikovnosistemske stilistike, pri nas poimenovana jezikovnozvrstna; izvorno sicer iz Praškega lingvističnega krožka, vendar prilagojena slovenskim razmeram, je postala tvorna prvina SSKJ. Tudi v slovarski verbalizaciji pomena, v pomenskih razlagah je ženevska teorija sintagme v polni meri zaživela in se dokazala kot verodostojna interpretacija človekovega razumevanja realnosti.

V zvezi z aktualnim, večkrat konfliktnim dogajanjem ob slovarskem naslovnem pojmu knjižnosti, knjižni jezik, se je smiselno ponovno ustaviti, saj gre za jedrni pojem jezikovnosistemske stilistike. Kot rečeno, knjižni jezik v svojih najbolj prepoznavnih prvinah zajema zlasti pojmovni svet znanosti, ki je s svojimi terminološkimi sistemi in podsistemi lasten pač samo temu intelektualiziranemu svetu, saj ga narečja, sociolekti in druge neknjižne govornice nimajo, ker ga pač ne potrebujejo. Tudi stilna jezikovnosistemska in besedilna orientacija leposlovja, publicistike vseh medijskih možnosti idr. postane v celoti funkcijsko prepoznavna v razmerju do knjižnega jezika. Torej slovarsko sistemizirana vrednost leksemskega pomena je celovita šele z upoštevanjem podatkov, ki jih posredujejo t. i. stilni kvalifikatorji⁶ in t. i. kvalifikatorska pojasnila političnih, družbenih, zgodovinskih ipd. zunajjezikovnih okoliščin, v katerih je nastajal slovar.

Smisel izpostavljanja znanih dejstev izhaja iz sodobnega kritičnega branja SSKJ-ja, ki ga zaznamuje večvrstna zastranitev: nenamensko ali morda zaradi učinka celo namensko neupoštevanje celovitosti slovarske informacije, neupoštevanje časa in z njim pogojenih družbenih, političnih okoliščin nastajanja slovarja, z drugimi besedami – neupoštevanje časovne determiniranosti slovarskega gradiva in temu ustrezne slovarske analize, in seveda, kar je zelo pomembno, hoteno ali nehoteno nerazumevanje vloge slovarja: predvsem zaradi gradivne preverljivosti biti zanesljivo ogledala časa, v katerem je mogoče ob ustreznemu branju videti tudi podobo svojega jezika in s tem sebe; danes ta podoba morda ne ustreza, vendar je prav kot taka zanesljivo pričevanje okoliščin, v katerih je slovar nastajal, in s tem dragocen vir lahko kritičnih družbenih, političnih, zgodovinskih analiz.

2.3.4 Desetletje novega tisočletja je na Slovenskem zaznamovalo vedno bolj glasno prizadevanje če ne po opustitvi pa vsaj omejitvi slovenščine v univerzitetnih predavalnicah in sploh znanstvenih razpravah. *Resolucija o Nacionalnem programu visokega šolstva* (2011-2020; 36. ukrep: Omogočanje poučevanja v tujih jezikih) pravi, da »v/ primeru poučevanja v tujih jezikih dostopnost študijskih vsebin v *slovenskem jeziku* pomeni: *individualne konzultacije ali vaje v slovenskem jeziku, študijska literatura ali povzetki predavanj v slovenskem jeziku in podobno* /označila A.V.M./.« Realizacija je bila

⁶ Zelo pomembno je, da je nabor tovrstnih oznak realen odsev časa, v katerem slovar nastaja. Če je SSKJ zaznamovan s t. i. horizontalno, se pravi z zemljepisnim prostorom zamejeno členjenostjo jezika, z narečji (dialekti), pokrajinskimi jeziki, se danes vedno bolj agresivno uveljavlja t. i. verikalna (sociolektalna) jezikovna členjenost, pogojena z družbeno umestitvijo govorcev. Novi slovarji, imajo prav zaradi korpusnega nabora gradiva, iz katerega se oblikujejo, izjemno priložnost predstaviti in po možnosti dati v javno razpravo tudi tak nabor stilnih oznak, ki bi ustrezal tovrstni realnosti sodobnega jezika. Zaenkrat je tematiko kar kompleksno odprl sicer na zelo omejenem gradivu samo A. Skubic.

predvidena za leto 2013. Nič čudnega torej, da se je leta 2015 pojavil Predlog Zakona o jeziku na univerzi (8. člen), po katerem je mogoče izvajati tudi celotne študijske programe v tujem jeziku, s čimer je seveda razumljena globalna angleščina. Le množični odpor slovenskih intelektualcev, univerzitetnikov, izjava SAZU-ja, Slavističnega društva Slovenije z več tisoč podpisniki, Društva pisateljev je onemogočil sprejem predlagane spremembe Zakona. Sprenevedanje, upajmo, da ne dejanska nevednost, je utemeljitev opustitve nacionalnega z ustavo zagotovljenega jezika države, z internacionalizacijo univerze. Barantamo z uradnim jezikom države, ki je hkrati seveda tudi materni, primerjalno gledano, za skromni znesek, ki bi ga bilo treba nameniti prevajalskemu delu, organizaciji tečajev slovenščine ipd.

Ker se v zvezi z internacionalizacijo znanosti uporablja pojem multikulturalnosti, naj ponovim pred nekaj leti zapisano misel, ki se nanaša na nacionalno humanistiko, domicilno področje med drugim tudi slovenistike – tiste vede torej, ki trenutno še lahko vzdrži primerjavo s študijem nacionalnih jezikov tudi na prestižnejših evropskih univerzah. Kot taka zagotavlja ustrezno komunikacijsko moč v univezitetnih predavalnicah lastne države. »Nepriznavanje oz. omalovaževanje tega dejstva ima daljnosežne posledice. Multikulturalnosti kot pomembni humanistični nadgradnji internacionalizacije znanosti so spodrezane korenine; brez svoje temeljne reference – brez specifičnega sveta nacionalne humanistike, postaja multikulturalnost pojmovno prazen prostor, morda bolje – »kultura« novega kapitala, ki za svojo rast ne potrebuje humanistike. V konceptu tovrstne »multikulturalnosti« pač ni humanističnega vrednostnega sistema, iz katerega izhaja osmiselitev jezikovne različnosti z različnostjo izkušenskega sveta posamezne jezikovne skupnosti.«

3 Z izrinjanjem slovenskega znanstvenega jezika s slovenskih univerz se dejansko odrekamo pojmu multikulturalnosti kot humanistični nadgradnji internacionalnosti in s tem posredno sploh specifičnosti znanosti na Slovenskem. Je bila slovenska univerza res samo epizoda v nacionalnem izzvenevanju 20. stoletja, samo neka ovinkasta pot do panevropskih, še bolje – »globalnih« vsebin?

VIRI IN LITERATURA⁷

Edvard KOCBEK, 1963: Misli o jeziku. *Sodobnost* XI/6. 205–22.

Predlog Zakona o visokem šolstvu.

Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2011-2020: <http://www.drznaslovenija.mvzt.gov.si/ch01.html>

Andrej E. SKUBIC, 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.

Slavia Centralis XI/2, 2016. Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu – poskus spremembe 8. člena (učni jezik na slovenski univerzi). Maribor: FF. 51–99.

Slovar slovenskega knjižnega jezika 1970, 1975, 1979, 1985, 1991: Ljubljana: DZS.

⁷ Obsežna referenčna literatura je navedena v predstavljeni monografiji, v prispevku pa samo tista, ki je v razpravi kakorkoli izpostavljena.

Slovenija v evropski uniji, 1999. Ljubljana: Urad vlade za informiranje.

Ustava Republike Slovenije, 1993: Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije.

Vade-Mecum, A guide to legal, polical and other official international documents pertaining to the lesser used languages of Europe, 1998. European Bureau for Lesser Used Languages with the financial assistance of European Union. Dublin.

Božo VODUŠEK, 1932–33: Za preureditev nazora o jeziku. *Krog*. 66–76.

--, 1950: Pripombe k Slovenskemu pravopisu. *Novi svet* V. 947–54, 1045–52, 1147–52.

Zakon o visokem šolstvu: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO172>

SUMMARY

This article introduces a selection of topics that treat the literary language's social status along with an interpretation of relevant concepts from the field; language policies and the understanding of a literary language norm in Slavic languages, especially in the twentieth century; a historical survey that serves as a basis for forming the concept of a (Slovene) literary language, and an exposition of certain features of the Slovene linguistic and cultural space in general, in particular in the first half and middle of the twentieth century.

1 It is especially worth focusing on the concept of a *global language*, which characterizes the postmodern information society and is manifested primarily in different variants of English around the world. *Globalism* defines its semiotic space. A fundamental question arises: Has this space already exceeded the language's communicative role and is it taking on an identifying role? And for what sector of society? We must acknowledge that globalisms are not internationalisms in the classic sense; we have no historical experiences with globalisms, but we are living them now. An active language policy constitutes its operation on two key abilities of the national language: (a) to receive and adequately apply the referential world of the global language; this is a matter of maintaining the comprehensive language competence of those born into the national language; (b) maintaining the subject's—individual and national—authentic creativity; this is a matter of cultivating the subject's cultural place in the universal world of culture and learning as well.

2 Two fundamental essences have defined the Slovene language throughout its history—statelessness while an unrealized nation state until achieving an independent state in 1991, and, at least on a European scale, a relatively small number of speakers. Yet the fact remains that the overall stability of the literary language's development was positive to the point that the (literary) language was a constituent element of national identity, which could be formalized as the institution of the state.

3 The early modern period—that is, the time of Protestantism imbued with humanism in Slovenia—was when the Slovenes entered the European cultural space as a national community identified by its literary, intellectualized language.

4 The establishment of a Slovene university in 1919 was of fundamental importance for the development of the Slovene language. This act formally gave birth to the potential for the

dynamic development of its intellectual function, which defines a literary language on the level of scientific and scholarly texts, as well as stylistically, since it involves the functional core of artistic, essayistic, and other texts. Flexible stylistics of the spoken word in the language system was also brought to life in university lecture halls. It is understandable that suppressing Slovene scholarly language in Slovene universities, as has been done recently, met with mass resistance on the part of Slovene intellectuals.